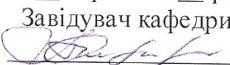

Національний університет «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Навчально-науковий інститут історії та
соціогуманітарних дисциплін імені
О.М.Лазаревського

ПОГОДЖЕНО
Протокол № 1
від 28 серпня 2020 р.
Завідувач кафедри

проф. Чорний О.О.

СИЛАБУС
навчального курсу

**ФІЛОСОФІЯ В СИСТЕМІ
КУЛЬТУРИ**

Спеціальність – 033 Філософія
Освітній ступінь – магістр
Форма навчання – денна
Форма підсумкового контролю - залік

Викладач – Мироненко Петро Володимирович, доктор
політичних наук, професор кафедри права, філософії та
політології.

Тел.: 067-209-22-88

E-mail: asp-m@ukr.net

**Години консультацій – п'ятниця 12.00-13.00 (208
кабінет).**

Чернігів 2020

ЗМІСТ

1. Анотація курсу	3
2. Мета і завдання дисциплін “Філософія в системі культури”.....	5
3. Навчально-тематичний план вивчення дисциплін ..	13
4. Зміст дисциплін по темах.	15
5. Рекомендації та завдання до самостійної роботи студентів	19
6. Методичні поради і теми рефератів.....	22
7. Методичні вказівки і тематика контрольних робіт для студентів.....	23
8. Питання для контролю і перевірки знань	26
9. Політика курсу та академічної доброчесності.....	27
10. Список рекомендованої літератури.....	27

АНОТАЦІЯ КУРСУ

Філософія в системі культури являється дисципліною, яка в усі часи відігравала важливу роль у культурно-філософському вихованні молодого людини, формуванні філософії культури та смаку студентів – майбутніх викладачів, педагогів, управлінців, адміністративних працівників. Адже їх праця пов'язана з сутнісними культурно-філософськими потребами суспільства в людях високого культурного гатунку, які будуть нести в маси культурно-філософські цінності котрі співпадають з інтересами великої кількості людей ХХІ століття.

Філософія в системі культури визначає найбільш загальні закономірності формування і функціонування культури. Філософія в системі культури є системою знань про сутність, закономірності існування та розвиток людського культурно-філософського знання та філософські способи пізнання культури широкими масами людей. Наукова дисципліна філософія в системі культури претендує на вивчення філософських основ культури в усій повноті її виявлення на конкретних прикладах.

Пізнання філософської сутності культури, виявлення закономірностей її розвитку та механізмів функціонування конкретних її форм є важливим завданням філософської теорії культури. Історико-філософський опис процесу суттєвих змін цілісної культури в часі є її історією.

Філософськи культуру можна визначити як історично і соціальне зумовлене ставлення людини до природи, суспільства і до самої себе, об'єктивоване в продуктах людської діяльності (артефактах). Кожний тип культури згідно філософського трактування є неповторним світом, який побудувало людське сприйняття дійсності і самої себе.

У складному й динамічному культурному процесі сучасна філософська наука виділяє такі складові частини: а) за носіями виділяється культура *світова* і *національна*, б) за конкретними носіями виділяється культура (субкультури) *міська* і *сільська*, *професійна*, *непрофесійна* (народна творчість), *молодіжна*, культура *сім'ї* і окремої *людини*; в) на основі різновидностей

людської діяльності виділяються дві форми культури: *матеріальна і духовна*.

Згідно філософського тлумачення матеріальна і духовна культура кожного народу має універсальні риси, властиві всім культурам світу, та неповторні специфічні риси, які сформувались у певних кліматичних й історичних умовах.

Силабус нормативної дисципліни “Філософія в системі культури” складений відповідно до місця та значення дисципліни у структурно-логічній схемі, передбаченій освітньо-професійною програмою підготовки магістрів, і охоплює всі змістовні частини, визначені анотацією, розрахована на оптимальну кількість годин.

Силабус складається з таких розділів: вступ, мета та завдання дисципліни, навчально-тематичний план, навчальна програма, плани лекцій, завдання для самостійної роботи студентів, тематика рефератів та контрольних робіт, питання для самостійного опрацювання, тести, орієнтовні питання до заліку та список рекомендованої літератури.

Саме в наш час, розвитку ринкових відносин та утвердження принципів демократії, вимагається особливе філософське ставлення до культури, культурно-філософських здобутків, точність в культурологічних висновках, філософська культура мислення, прийняття правильного рішення та філософсько-культурологічний підхід до аналізу суспільних явищ. Філософія в системі культури спрямована розширити духовні обрії людини, утвердити і розвивати культуру мислення і дискусій, стимулювати творчість людини, сприяти культурі філософського мислення. Саме тому філософія в системі культури виконує цілий ряд соціальних функцій: пізнавально-евристичну, світоглядну, нормативно-мислительну, ідеологічно-оціночну, пропедевтико-виховну, інформаційну, котрі підвищують загальну культуру майбутнього магістра, рівень його освіченості і професійної кваліфікації.

Даний силабус підготовлено з таким розрахунком, щоб максимально полегшити засвоєння програми з дисципліни “Філософія в системі культури”. Він допоможе студентам

глибше засвоїти культурологічну науку, організувати свою роботу з оволодіння системою знань з філософії культури, які широко використовуються в практичній роботі для вирішення життєвих проблем людей.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ “ФІЛОСОФІЯ В СИСТЕМІ КУЛЬТУРИ”

Основна мета курсу “Філософія в системі культури” - розвинути у студентів високу гуманістичну мораль і поведінку, сприяти духовному збагаченню молодої людини, виробити саму здатність до культурно-філософської діяльності, ввести молодих людей у світ головних філософських принципів і понять, озброїти їх теоретичними знаннями про культурно-філософський досвід людства.

Вивчення дисципліни “Філософія в системі культури” допоможе студентам оволодіти **компетентностями:** креативності, вправності мислення, критичності і самокритичності, інтелектуальної комунікації. Вони допоможуть у формуванні знань про філософську сутність культури як форми людської діяльності, засвоїти її різновиди, історико-типологічні ознаки, функції, сформувати уявлення про культурно-філософські процеси в їх історичному аспекті, сформувати культурно-філософські потреби та інтереси, сформувати філософські уявлення про красу, здібності, відчувати, переживати й творити, розвивати творче філософське мислення та культурологічний досвід студентів

Завдання курсу: вивчення студентами універсальних принципів організації культурно-філософських процесів та філософський розвиток історичних типів культури, передбачає оволодіння певними знаннями, вміннями та навичками: формування поняття про культуру як систему культурно-філософських феноменів; виявлення філософського змісту культури; філософське дослідження типології культур; розуміння проблем соціокультурної динаміки; аналізу культурних кодів та комунікацій; глибоке оволодіння студентами знаннями, які допомагають в процесі навчання,

філософського аналізу та мислення усувати все антигуманне, псевдо-культурне, вульгарне, аморальне, неясне, суперечливе та безсоромне.

Навчитися ефективно використовувати культурні цінності на практиці, в процесі міркування, прийняття рішень, спілкування, суперечок, вирішення конфліктів.

Силабус включає в себе всі основні теми курсу “Філософія в системі культури”, викладені в стислій формі.

Силабус передбачає послідовне ознайомлення студентів з предметом філософії в системі культури як науки, історією філософії та культури, основними культурно-філософськими напрямками, філософськими принципами художньої творчості, правильного культурно-філософського мислення, розкриття філософського змісту основних форм та видів мистецтва, культурно-філософської специфіки літературної творчості. Для цього відводяться відповідні теми.

У першій темі з’ясовується предмет філософії в системі культури, органічна єдність культурно-філософського виховання і моралі як орієнтирів сучасного життя, складність культурно-філософських ідеалів та цінностей нашого життя.

Друга - розкриває історію філософського аналізу культури її ціннісних орієнтирів, та історію розвитку культури, яка зародилася і розвивалася в лоні філософії. Поняття філософія культури: його виміри і особливості. Етимологія терміну “культура”. Багатоманітність філософських дефініцій культури. Філософська класифікації концепцій культури. Культура як об’єкт дослідження в етнології, етнографії, культурній і соціальній антропології, культурології, соціології культури. Поняття культурософії. Специфіка філософії культури. Філософія та культурологія: аналіз взаємовпливів. Філософія культури та соціологія. Філософія культури та культурологія. Концепції культури. Глобальність осмислення культури. Складнощі філософської рефлексії культури.

Третя тема досліджує культуру як філософський феномен та проблеми само буття культури. Особливу модальність культури в порівнянні з природою, суспільством, людиною.

Культура як багатовимірна цілісність. Основні елементи в системі філософії культури. Матеріальна, духовна та художня культура, їх взаємозв'язок. Структурні компоненти духовної культури: міфологія, релігія, ідеологія, мораль, наука, філософія. Художня творчість як особливий елемент культури. Культура як друга природа. Філософські форми культури. Філософія художньої культури та її особливості. Філософські форми культури як реакція на соціальні виклики. Філософські витoki культури та джерело творчості. Філософія культури та цивілізація.

Четверта тема “Культура та суспільство: соціальні проблеми філософії культури“. Розкриває відмінність між філософськими системами “культура – природа” та “культура – суспільство”. Предметно-практичний та предметно-духовний аспекти філософії взаємозв'язку суспільства та культури. Способи теоретичного осмислення філософської проблеми “культура – суспільство”. Взаємодія соціальної та культурної “субстанцій” в організаційній, ідеологічній та художній діяльності людей. Культура в системі суспільного виробництва. Філософія взаємозв'язку між культурою та політикою. Філософські основи політичної культури. Культура та суспільство у вигляді соціокультурної реальності. Інтеріоризація культури та суспільства в людині. Соціалізація та окультурення індивіда. Взаємодія суспільства і культури в історичному процесі. Взаємовідносини суспільства і культури як двох відносно самостійних систем буття людства в первісний час. Підпорядкування культури суспільству в ранньокласових соціокультурних системах. Автономія культури від суспільства в добу Ренесансу. Філософський принцип свободи як основа відносин культури і суспільства в Новий час. Філософські концепції суспільного та культурного розвитку. Філософія соціалізації та окультурення як етапів становлення особистості. Філософія автоматизації культури від суспільства. Культурна регламентація та філософія свободи. Філософія свободи і культуру творчість.

П'ята тема “Культура та людина: антропологічні проблеми філософської теорії культури”. Людина як біосоціокультурна істота. Основні філософські рівні відносин між культурою та людиною. Філософська проблема “культура – людина” в контексті різних масштабних планів існування людини. Людство і культура. Культура як багатовимірне поле культурних модифікацій (субкультур). Філософія взаємозв'язків культури та окремої особистості. Людина як творіння культури. Входження людини в культуру в процесі її онтогенезу. Типологічний спектр культури особистості. Типи індивідуальної культури (М.С.Каган та Ч.Сноу). Сім'я та школа як основні ланки в формуванні культурної людини. Філософська роль культурного суб'єкта. Філософія заємовпливу культури та людини. Онтогенез та філогенез. Інститути соціалізації людини. Психологія та філософія культурної творчості. Філософські механізми збереження індивідуальності. Філософія субкультури та контркультури як форм реалізації особи.

Шоста тема “Культура і природа: екологічні проблеми філософської теорії культури”. Філософія взаємодії “природи” і “культури” на практичному, практично-духовному та духовно-теоритичному рівнях. М. Бердяєв про відношення “дух – природа”. Зміна уявлень про філософську систему “природа – культура” в духовній історії людства. Філософське поняття “другої природи”. Цивілізація та природа. Техніка як філософський феномен. Суперечка про техніку в історії філософсько-культурологічної думки. Філософія техніки. Екологічна криза як наслідок протиріччя розвитку техніки та природи. Проблема історико-філософських причин екологічної кризи (Л.Уайт та Р.Атфільд). Екологічна етика А.Швейцера. “Культура та етика”: світогляд благоговіння перед життям. Екологія та екологічна культура. Філософські принципи екологічної культури. Доповнюваність духу і природи. Традиційне відношення людини до природи. Філософія культури і міфологія. Екологічна парадигма і зміна культури. Філософські основи НТР та природи. Філософське поняття техногенної культури. Філософська свідомість людини та

сприйняття ландшафтів. Види впорядкування природи та зразки терраформінгу. Екологічні організації як форма культурно-філософської реакції.

Сьома тема “Елітарна та масова культура”. Розглядає філософські поняття елітарної та масової культури. Еліта та культура. Філософські ідеї К.Мангейма про культуру еліти. Філософська концепція елітарної культури Х.Ортега-і-Гасета. Масова культура як філософський феномен. Філософське поняття “масового суспільства”. Критика масової культури в сучасній філософії. Конформізм як вияв маскультури. Розповсюдження і сприйняття культури засобом тиражування. Філософське поняття “індустрія культури”. Філософія механізму сублімації. Філософія механізму проекції. Культура як простір індустрії розваг. Філософія споживальництва як визначальна функція масової культури. Філософія масової культури та поп-культури. Філософія кітчю та його спрямування. Філософія інформаційного суспільства та медіа простір.

Восьма тема “Криза культури в історії філософської думки”. Філософські причини криза культури. Філософські основи європейської культури та наслідки її кризового стану. Християнство як філософська криза античної культури. Виявлення кризи в “Занепаді Європи” О.Шпенглера. Кризові процеси в культурі як переоцінка ціннісних орієнтацій. Самовідчуття людини в культурі як визначальний фактор кризи в культурі. “Криза європейського людства та філософії” Е.Гуссерля. Філософська концепція К.Ясперса. Криза в культурі як філософський критерій самовизначення культури. Криза культури як наслідок внутрішніх протиріч між складовими культури. Криза культури як наслідок дії зовнішніх факторів. Філософські концепції кризи культури. Європейська філософія та визначення кризи культури. Криза у контексті стадіальності розвитку культури. Криза як завершальна стадія розвитку культури. Фаустівський дух та пошуки нової парадигми. Філософські форми кризи та галузі знання людини. Філософія цінностей та культурна криза.

Дев'ята тема “Сучасна культурна ситуація: тенденції подальшого розвитку філософії в системі культури”. Філософське поняття “постмодернізму”. Філософське осмислення культурної ситуації постмодернізму в працях П.Клоссовські, Ж. Бодріяра, Ж. Дельоза, Ж. Дерріда, М. Фуко, Ю. Крістевої, Ж. Лакана, Ж.-Ф. Ліотара. Поява нових галузей науково-філософського дослідження: культурних студій, семіотичних студій, гендерних студій, постколоніальної теорії тощо. Все проникність філософії постмодерну: постмодерн в галузі психології, права, мистецтва, політики. Критика філософії постмодернізму: В. Фарія, П. де Ман, М. Ліла, К. Норіс, Н.Хомський. Епоха кризи та хаосу. Армія постмодернізму та реакція на неї. Життя після постмодернізму. Філософська теорія хаосу та культурне середовище. Критика засад філософії раціоналізму. Постмодернізм у філософії, релігії, економіці, політиці тощо.

Зміст дисципліни реалізується у трьох блоках – теоретичному, практичному та блоці самостійної роботи. Теоретичний блок складається з дев'яти органічно пов'язаних тем. Практичний блок та розділ самостійної роботи включають теми, передбачені для вивчення на індивідуальних заняттях, підготовку рефератів та їх захист, виконання письмових контрольних робіт, індивідуальну роботу студентів над першоджерелами та іншою літературою. Крім того, надається повний список рекомендованої літератури, вивчення якої допоможе розширити та поглибити знання студентів з курсу “Філософія в системі культури”.

Вимоги до знань та умінь студентів:

У результаті вивчення навчальної дисципліни “Філософія в системі культури” студенти повинні:

Знати:

- Основні принципи і методологічні основи філософсько-культурологічних досліджень;
- Історію філософії культурологічних вчень; ;
- Історичний розвиток філософії культури, місце світових культур та їх ідей в структурі гуманітарних наук

минулого й сучасності;

— Головні проблеми в філософії культур: функції, структуру, властивості;

— Філософські основи культурної поведінки, свободу дії і вчинків особи;

— Основні механізми впливу культурних цінностей на виховання особистісних якостей людини в сучасній культурі;

— Зміст та загальну філософську характеристику професійно-моральної культури праці, підприємництва і управління;

— Філософські особливості соціокультурної свідомості;

— Філософську сутність творчого характеру мистецтва;

— Особливості використання культурно-філософських знань в різних професіях;

— Особливості функціонування філософії культури як системи культурних феноменів.

Уміти:

— Розкривати зміст основних складових елементів які належать до філософської культури різних народів;

— Аналізувати типи соціально-культурної реальності через наявну спадщину всіх високо розвинутих культур і епох людської історії;

— Розпізнавати основні культурно-філософські цінності кожного періоду, вказуючи на їх особливі й універсальні характеристики;

— Оперувати сучасним теоретико-методологічним апаратом для аналізу й роботи над культурно-філософською спадщиною;

— Використовувати першоджерела, при написанні контрольних робіт та рефератів з філософії в системі культури;

— Використовувати філософські принципи для аналізу конкретного культурного стилю;

— Проводити філософсько-культурологічний аналіз побуту і аналіз виробничих відносин;

- Застосовувати різні види філософсько-культурологічних знань про мистецтво в роботі;
- Використовувати філософську культуру мислення на практиці, в процесі наукової та освітньої діяльності.

Критерії оцінювання знань студентів:

В основу оцінки знань студента з курсу «Філософія в системі культури» покладені такі якісні характеристики:

- широта й глибина знань в обсязі навчальної програми;
- творче опанування теоретичного змісту курсу;
- обґрунтованість і аргументованість відповідей, точність визначень;
- самостійність і конструктивізм мислення.

Рівень знань студентів під час заліку оцінюється за параметрами: „зараховано”, „не зараховано”.

„Зараховано” - знання оцінюються як достатні, якщо студент демонструє вільне володіння питаннями програми, безпомилково виконує практичні завдання. При відповіді на теоретичні питання допускаються деякі неточності.

“Не зараховано” - виставляється, якщо студент не володіє більшістю питань програми, не орієнтується в основних поняттях філософії в системі культури.

Студентам філософія в системі культури допоможе упорядкувати в своєму житті, вихованні, культурі спілкування, головне та другорядне, систематизувати отримані знання з філософії культури, оволодіти різноманітною інформацією в галузі філософії архітектури, філософії скульптури, філософії живопису, філософії музики, філософії театру, філософії кіно, з котрою вони зустрічаються в процесі навчання і в життєвій практиці. Крім цього, знання з філософії в системі культури додає впевненості у власному культурно-філософському розвитку. Вивчення курсу «Філософія в системі культури» студентами магістратури взагалі передбачає засвоєння ними наукових основ правильного філософсько-культурологічного аналізу, який виробили і нагромадили філософи протягом майже трьохтисячного розвитку.

НАВЧАЛЬНО – ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ (СТАЦІОНАР)

№	Назва теми	Загальний обсяг годин	Аудиторні заняття		Кон- суль- тації	Самос- тійна робота
			Лекції	Семи- нари		
1	2	3	4	5	6	7
1.	Предмет філософії в системі культури.	14	4			10
2.	Історія філософського аналізу культури її ціннісних орієнтирів.	14	4			10
3.	Культура як філософ. феномен та проблеми само буття культури.	14	4			10
4.	Культура та сус-тво: соціальні проблеми філософії культури.	14	4			10
5.	Культура та людина: антропологічні пробл. філософської теорії культури.	14	4			10
6.	Культура і природа: екологічні проблеми філос. теорії культури.	14	4			10
7.	Елітарна та масова культура.	12	2			10
8.	Криза культури в історії філософської думки.	12	2			10
9.	Сучасна культурна ситуація: тенденції подальшого розвитку філософії в системі культури.	12	2			10
	Всього	120	30			90

НАВЧАЛЬНО – ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ (ЗАОЧНА)

№	Назва теми	Загальний обсяг годин	Аудиторні заняття		Кон- суль- тації	Самос- тійна робота
			Лекції	Семі- нари		
1	2	3	4	5	6	7
1.	Предмет філософії в системі культури.	13	1			12
2.	Історія філософського аналізу культури її ціннісних орієнтирів.	13	1			12
3.	Культура як філософ. феномен та проблеми само буття культури.	13	1			12
4.	Культура та сус-тво: соціальні проблеми філософії культури.	13	1			12
5.	Культура та людина: антропологічні пробл. філософської теорії культури.	13	1			12
6.	Культура і природа: екологічні проблеми філос. теорії культури.	13	1			12
7.	Елітарна та масова культура.	13	1			12
8.	Криза культури в історії філософської думки.	15	1			14
9.	Сучасна культурна ситуація: тенденції подальшого розвитку філософії в системі культури.	14				14
	Всього	120	8			112

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ ПО ТЕМАХ

Тема 1. Предмет філософії в системі культури.

Предмет філософії в системі культури як органічна єдність культурно-філософського виховання і моралі. Філософсько-культурні орієнтири сучасного життя. Складність культурно-філософських ідеалів та цінностей нашого життя. Актуальність культури, її роль і значення в духовних пошуках особистості, становленні її ідеалів, цінностей, світогляду. Етимологія визначальних понять культури. Культурологія як філософська наука. Філософські особливості вияву культури.

Тема 2. Історія філософського аналізу культури її ціннісних орієнтирів.

Історія філософського аналізу культури її ціннісних орієнтирів, та історія розвитку культури, яка зародилася і розвивалася в лоні філософії. Поняття філософія культури: його виміри і особливості. Етимологія терміну “культура”. Багатоманітність філософських дефініцій культури. Філософська класифікації концепцій культури. Культура як об’єкт дослідження в етнології, етнографії, культурній і соціальній антропології, культурології, соціології культури. Поняття культурософії. Специфіка філософії культури. Філософія та культурологія: аналіз взаємовпливів. Філософія культури та соціологія. Філософія культури та культурологія. Концепції культури. Глобальність осмислення культури. Складності філософської рефлексії культури.

Тема 3. Культура як філософський феномен та проблеми самобуття культури.

Розглядає культуру як філософський феномен та висвітлює проблеми самобуття культури. Особливу модальність культури в порівнянні з природою, суспільством, людиною. Культура як багатовимірна цілісність. Основні елементи в системі філософії культури. Матеріальна, духовна та художня культура, їх взаємозв’язок. Структурні компоненти духовної культури: міфологія, релігія, ідеологія, мораль, наука, філософія. Художня творчість як особливий елемент культури. Культура як друга природа. Філософські форми культури. Філософія

художньої культури та її особливості. Філософські форми культури як реакція на соціальні виклики. Філософські витoki культури та джерело творчості. Філософія культури та цивілізація.

Тема 4. Культура та суспільство: соціальні проблеми філософії культури.

Розкриває відмінність між філософськими системами “культура – природа” та “культура – суспільство”. Предметно-практичний та предметно-духовний аспекти філософії взаємозв’язку суспільства та культури. Способи теоретичного осмислення філософської проблеми “культура – суспільство”. Взаємодія соціальної та культурної “субстанцій” в організаційній, ідеологічній та художній діяльності людей. Культура в системі суспільного виробництва. Філософія взаємозв’язку між культурою та політикою. Філософські основи політичної культури. Культура та суспільство у вигляді соціокультурної реальності. Інтеріоризація культури та суспільства в людині. Соціалізація та окультурення індивіда. Взаємодія суспільства і культури в історичному процесі. Взаємовідносини суспільства і культури як двох відносно самостійних систем буття людства в первісний час. Підпорядкування культури суспільству в ранньокласових соціокультурних системах. Автономія культури від суспільства в добу Ренесансу. Філософський принцип свободи як основа відносин культури і суспільства в Новий час. Філософські концепції суспільного та культурного розвитку. Філософія соціалізації та окультурення як етапів становлення особистості. Філософія автоматизації культури від суспільства. Культурна регламентація та філософія свободи. Філософія свободи і культуро творчість.

Тема 5. Культура та людина: антропологічні проблеми філософської теорії культури.

Людина як біосоціокультурна істота. Основні філософські рівні відносин між культурою та людиною. Філософська проблема “культура – людина” в контексті різних масштабних

планів існування людини. Людство і культура. Культура як багатовимірне поле культурних модифікацій (субкультур). Філософія взаємозв'язків культури та окремої особистості. Людина як творіння культури. Вхідження людини в культуру в процесі її онтогенезу. Типологічний спектр культури особистості. Типи індивідуальної культури (М.С.Каган та Ч.Сноу). Сім'я та школа як основні ланки в формуванні культурної людини. Філософська роль культурного суб'єкта. Філософія заємовпливу культури та людини. Онтогенез та філогенез. Інститути соціалізації людини. Психологія та філософія культурної творчості. Філософські механізми збереження індивідуальності. Філософія субкультури та контркультури як форм реалізації особи.

Тема 6. Культура і природа: екологічні проблеми філософської теорії культури.

Філософія взаємодії “природи” і “культури” на практичному, практично-духовному та духовно-теоритичному рівнях. М. Бердяєв про відношення “дух – природа”. Зміна уявлень про філософську систему “природа – культура” в духовній історії людства. Філософське поняття “другої природи”. Цивілізація та природа. Техніка як філософський феномен. Суперечка про техніку в історії філософсько-культурологічної думки. Філософія техніки.

Екологічна криза як наслідок протиріччя розвитку техніки та природи. Проблема історико-філософських причин екологічної кризи (Л.Уайт та Р.Атфілд). Екологічна етика А.Швейцера. “Культура та етика”: світогляд благоговіння перед життям. Екологія та екологічна культура. Філософські принципи екологічної культури. Доповнюваність духу і природи. Традиційне відношення людини до природи. Філософія культури і міфологія. Екологічна парадигма і зміна культури. Філософські основи НТР та природи. Філософське поняття техногенної культури. Філософська свідомість людини та сприйняття ландшафтів. Види впорядкування природи та зразки

терраформінгу. Екологічні організації як форма культурно-філософської реакції.

Тема 7. Елітарна та масова культура.

Розглядає філософські поняття елітарної та масової культури. Еліта та культура. Філософські ідеї К.Мангейма про культуру еліти. Філософська концепція елітарної культури Х.Ортега-і-Гасета. Масова культура як філософський феномен. Філософське поняття “масового суспільства”. Критика масової культури в сучасній філософії. Конформізм як вияв маскультури. Розповсюдження і сприйняття культури засобом тиражування. Філософське поняття “індустрія культури”. Філософія механізму сублимації. Філософія механізму проєкції. Культура як простір індустрії розваг. Філософія споживальництва як визначальна функція масової культури. Філософія масової культури та поп-культури. Філософія кітчю та його спрямування. Філософія інформаційного суспільства та медіа простір.

Тема 8. Криза культури в історії філософської думки.

Філософські причини криза культури. Філософські основи європейської культури та наслідки її кризового стану. Християнство як філософська криза античної культури. Виявлення кризи в “Занепаді Європи” О.Шпенглера. Кризові процеси в культурі як переоцінка ціннісних орієнтацій. Самовідчуття людини в культурі як визначальний фактор кризи в культурі. “Криза європейського людства та філософії” Е.Гуссерля. Філософська концепція К.Ясперса. Криза в культурі як філософський критерій самовизначення культури. Криза культури як наслідок внутрішніх протиріч між складовими культури. Криза культури як наслідок дії зовнішніх факторів. Філософські концепції кризи культури. Європейська філософія та визначення кризи культури. Криза у контексті стадіальності розвитку культури. Криза як завершальна стадія розвитку культури. Фаустівський дух та пошуки нової парадигми. Філософські форми кризи та галузі знання людини. Філософія

цінностей та культурна криза.

Тема 9. Сучасна культурна ситуація: тенденції подальшого розвитку філософії в системі культури.

Філософське поняття “постмодернізму”. Філософське осмислення культурної ситуації постмодернізму в працях П.Клоссовські, Ж. Бодріяра, Ж. Дельоза, Ж. Дерріда, М. Фуко, Ю. Крістевої, Ж. Лакана, Ж.-Ф. Ліотара. Поява нових галузей науково-філософського дослідження: культурних студій, семіотичних студій, гендерних студій, постколоніальної теорії тощо. Все проникність філософії постмодерну: постмодерн в галузі психології, права, мистецтва, політики. Критика філософії постмодернізму: В. Фарія, П. де Ман, М. Ліла, К. Норіс, Н.Хомський. Епоха кризи та хаосу. Армія постмодернізму та реакція на неї. Життя після постмодернізму. Філософська теорія хаосу та культурне середовище. Критика засад філософії раціоналізму. Постмодернізм у філософії, релігії, економіці, політиці тощо.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Культурно-філософські надбання суспільства, існують завдяки філософському мисленню людини. В дійсності вони безпосередньо пов'язані з суб'єктивністю та унікальністю людини, з її філософсько-інтелектуальними проявами. Філософське знання постійно примушує працювати особисті потенції людини, силу інтелекту та духовну насагу. Культурно-філософський потенціал залежить від того чи вдається студенту неупереджено, без заздальгідь відомих, в більшості випадкових, постулатів самостійно здійснювати філософсько-культурологічний пошук, вільно осмислювати культурні питання. Навчальною програмою передбачається, що значну частину матеріалу дисципліни з філософії в системі культури студенти різних форм навчання мають оволодіти самостійно, силою власних інтелектуальних зусиль.

Мета цих методичних матеріалів і полягає в тому, аби спрямувати працю студентів, пробудити у них бажання

самостійного осмислення найважливіших культурно-філософські питання. Культура філософського мислення студента, аби здійснювати потрібний пошук, повинна бути підготовлена, тренована. Найбільш ефективним засобом для цього є набір філософських вправ, тестів, питань, проблемно-пошукових ситуацій, які й покликані активізувати розумову діяльність. Відповідь на кожні вправу, тест чи запитання формується на основі вивчення відповідних розділів підручника чи посібника, першоджерел.

Формою контролю за якістю самостійного накопичення знань з філософії в системі культури можуть бути реферативні праці, контрольні роботи, участь студентів у роботі на семінарських заняттях, конференціях, симпозіумах. Перелічені форми вияву ефективності самостійної роботи студентів не лише поглиблюють знання з філософії в системі культури та стимулюють їх потяг до подібних знань, виробляючи навички наукового пошуку, а й в цілому сприяють підвищенню загального рівня інтелектуальної, а отже й професійної підготовки студентів:

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Людина як косміург.
2. Перспективи Мегамашини.
3. Філософія техніки як область дослідження.
4. Техніка і людське буття.
5. Культурні цикли і технічний прогрес.
6. Філософія культури А.Швейцера.
7. Особливості культурного способу існування людської спільноти.
8. Культура та політика.
9. Принцип свободи як основа відносин культури і суспільства.
10. Поняття соціокультурної реальності.
11. Сім'я та школа в процесі окультурнення людини. 16
12. Окультурнення та цивілізація.
13. Культура особистості.

14. Типологічний спектр культури особистості в концепції Ч.Сноу.
15. Проблема культурного онтогенезу.
16. Ідея безсмертя в філософії культури.
17. Людина як культурогенний суб'єкт.
18. Основні етапи окультурення людини.
19. Сім'я як модель людської спільноти.
20. Спілкування і комунікація.
21. Феномен гри в "Homo ludens" Й. Гейзінги.
22. Феномен свободи в філософії культури.
23. Мистецтво як культурний феномен.
24. Мистецтво як гра.
25. Мистецтво як форма самосвідомості культури.
26. Культура і культ.
27. Художня творчість як елемент культури.
28. Міфологія, релігія, ідеологія як форми світогляду.
29. Наука та філософія.
30. Співвідношення культурного і біологічного в людській тілесності.
31. Естетична та утилітарна якості речей.
32. Проблема престижності речей.
33. Життя речей в мистецтві.
34. Тіло як носій інформації.
35. Людина як творіння культури.
36. Родова організація як перша форма соціальної організації.
37. Наука як об'єктивно істинне знання.
38. Місце знання в творчій діяльності.
39. Філософське знання як духовна предметність культури.
40. Первісний міф як модель.
41. Футурологія: за і проти.
42. Ідеал та проєкт.
43. Художній образ в культурі.
44. Культура та її символи.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ І ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

Реферат - один з видів самостійної роботи студента. Користуючись рекомендованою літературою, студент повинен самостійно опрацювати обране питання і викласти в тексті реферату його предмет і сутність.

У *вступі* необхідно обґрунтувати вибір теми (вона актуальна, певний час упереджено досліджувалася тощо; доцільно також вказати на зв'язок теми з фаховими інтересами). Треба чітко визначити предмет, який розглядається.

В *основній частині* висвітлюється тема під певним кутом зору.

У *висновках* до роботи необхідно розкрити зв'язок висвітленого явища з іншими складовими культурно-філософського процесу, показати його значення для розвитку суспільства.

Наприкінці реферату обов'язково подається *список використаної літератури*.

Обсяг реферату - 10-15 аркушів машинописного (через 2 інтервали) або комп'ютерного тексту (13-14 розміром шрифту, через 1,5 інтервали).

Тематика рефератів.

1. Специфічні підходи до визначення культури.
2. Дослідження культури філософською антропологією.
3. Філософсько-історичне обґрунтування культури.
4. Соціальна природа культури.
5. Культура та людина.
6. Культура та природа.
7. Культура та суспільство.
8. Онтологічний статус культури.
9. Техніка як феномен.
10. Природа і техніка.
11. Семіотична модель культури.
12. Знакові системи в культурі.
13. Проблема мови та мовлення в філософії культури ХХ ст.
14. Аксиологія – філософська теорія культури.

15. Культура як система цінностей.
16. Філософія як аксіологічна форма свідомості.
17. Цінності релігійної свідомості.
18. Цінності буденної свідомості.
19. Мистецька цінність та цінність естетична.
20. Художня цінність мистецького твору.
21. Цінності первісної доби.
22. Цінності доби цивілізації.
23. Типологія людських потреб у Е.Фрома.
24. Концепція А.Фаржа.
25. Культура, субкультура, контркультура.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ І ТЕМАТИКА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ ДЛЯ СТУДЕНТІВ

Вивчення курсу “Філософія в системі культури” передбачає, що філософський світогляд сучасної людини формується шляхом вивчення великого концептуально-тематичного матеріалу, досягнень різних культур і цивілізацій у вигляді комплексу філософських ідей. Процес вивчення курсу “Філософія в системі культури” варто починати з переліку питань і тем, списку рекомендованої літератури. Опрацьовуючи відбірку літератури з кожної теми, слід звернути увагу на ключові поняття теми, які подано в короткому термінологічному словнику. Певний час належить виділити для ознайомлення з першоджерелами. Опановуючи філософські напрямки культури мислення східних та західних народів, слід прагнути до вироблення власного погляду на спільне та відмінне в філософських ідеях, концепціях та творчих здобутках мислителів з різних епох, цивілізацій, країн.

Незалежно від обраного фаху чи виду діяльності ціннісна вага професіоналізму завжди буде зростати пропорційно до культури суб’єкта. Вивчаючи філософію в системі культури магістр не лише творчо мислить, користуватися критеріями культури, а й завжди залишатися апологетом вищої

правильності. У цьому і полягає смисл вимог до розуміння студентом основних принципів і законів філософії культури життя, які виробили і нагромадили передові філософські науки.

Контрольна робота – самостійно побудований процес вивчення культурологічної проблематики, який включає наступні моменти:

- Вибір теми;
- Ознайомлення з відповідною літературою;
- Ведення конспектів з окремих питань;
- Синтез усіх етапів праці у вигляді завершеного дослідження.

Для цього необхідно скласти план контрольної роботи, який повинен включати в себе:

1. Вступ.
2. Основну частину.
3. Висновок.
4. Список використаної літератури.

Загальний обсяг контрольної роботи складає 11-15 сторінок друкованого або написаного від руки тексту.

У **вступі** розкривається задум автора, тобто основна мета контрольної роботи та її завдання, актуальність даної проблеми, практична значущість питань, які привернули увагу студента.

В **основній частині** йдеться про найважливіші принципи, категорії і закони правильного філософського мислення, розкривається зміст основних форм культурної діяльності, складність всіх форм культурно-філософського спілкування. Наводяться приклади ідейних систем та філософських поглядів мислителів.

У **висновках** роботи дається узагальнення автора з обраної ним теми. Слід робити посилання на наукові джерела, записуючи назву мовою оригіналу, місто та рік видання.

Теми контрольних робіт для студентів.

1. Концепція націоналізму Д.Донцова.
2. Концепція націоналізму М.Бердяєва.

3. Особливості сучасних форм маргінальності.
4. Ідентичність, ідентифікація та ідентизація.
5. Механізм персоніфікації.
6. Етноцентризм як форма культурної ідентичності.
7. Образи культур в О.Шпенглера.
8. Давні міфологічні культури.
9. Концепція “осьового часу” К.Ясперса.
10. Культурно-історичні типи: концепція Н.Я. Данилевського.
11. Універсальність історії.
12. Проблема глобалізму в культурі.
13. Концепція космополітизму.
14. Ідея форумності культур.
15. Механізми елітарної культури.
16. Культурологічні концепції “масового суспільства”.
17. Феномен “маси” в філософії культури ХХ ст.
18. Феномен масової культури.
19. Проблема масовості в культурі.
20. Концепція елітарної культури Х.Ортеги-і-Гасета.
21. Проблема елітарного мистецтва.
22. Християнство як відображення кризи античної куультури.
23. Європейська культура як наслідок кризового стану.
24. Криза і осьовий час людства.
25. Криза сучасного раціоналізму.
26. Шляхи подолання сучасної кризи.
27. Кризові явища та народження нової культури.
28. Загибель культури чи її криза.
29. Феномен елліністичної вченості як ставлення до культури в епоху Античності.
30. Письмо як рушій культурного розвитку.
31. Жіночі студії в філософії постмодерну.
32. “Шизоаналіз” як метод дослідження культури.
33. Бриколаж як практика постмодерністського театру.
34. Кіно в постмодерних дослідженнях.
35. Постмодернізм та комунікаційні студії.
36. Урбаністична культура як прояв європейської культури.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ І ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Особливості становлення філософії культури та її функції.
2. Філософія культури як культурософія.
3. Філософи Античності про культуру.
4. Філософи Середньовіччя про культуру.
5. Новий час та розуміння культури.
6. Просвітницька парадигма і культура.
7. Романтизм та відновлення ролі ірраціонального в культурі.
8. Філософія культури та філософська антропологія: взаємоперетин площин.
9. Діалог культур Сходу та Заходу.
10. Колоніалізм та проблема європоцентризму.
11. Криза культури та її основні аспекти.
12. Культурна реальність людини після світових війн.
13. Бомбардування Хіросіми та Нагасакі як виклик філософії.
14. Екологічна свідомість в сучасну епоху.
15. Просвітницька програма культури у ХХІ ст.
16. Еволюційна теорія та філософія культури.
17. Психологія Фрейда та філософія культури.
18. Концепція культури О.Шпенглера та ХХІ ст.
19. Культура як філософська гра.
20. Проблема глобалізації та втрати ідентичності.
21. Антиглобалістський рух.
22. Інформаційна культура.
23. Постлюдина: виклики культури майбутнього.
24. Проблема взаємодії традиційної та глобальної культур.
25. Феномен Ф.Фукуями.
26. Світ конфліктів С.Гантінгтона.
27. Світ без обмежень: лібертаріанство.
28. Філософія культури та постмодернізм.
29. Людина перед викликом долі: екзистенціалісти про культуру.
30. Соціалізація та культурація людини.
31. Проблема свободи вибору та детермінізму у філософії культури.

ПОЛІТИКА КУРСУ ТА АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Політика курсу.

Студент зобов'язаний відвідувати заняття всіх видів відповідно до встановленого дирекцією розкладу, не запізнюватися, мати відповідний зовнішній вигляд. У разі відсутності через хворобу надати відповідну довідку. Пропущені заняття відпрацьовувати у визначений викладачем час. Студент повинен старанно виконувати завдання, брати активну участь в навчальному процесі.

Політика академічної доброчесності.

Дотримання академічної доброчесності студентами передбачає:

- ✓ Самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- ✓ Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- ✓ Дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- ✓ Надання достовірної інформації про результати власної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

Базова

1. Арнольд А.М. Введение в культурологию. – М., 1994.
2. Бытие человека в культуре (опыт онтологического подхода). – К., 1992.

3. Гатальська С. М. Філософія культури. – К., 2005.
4. Губман Б.Л. Западная философия культуры XX века. – Тверь, 1997.
5. Гуревич П.С. Философия культуры. – СПб., 1994.
6. Динамика культуры: теоретико-методологические аспекты. – СПб.-М., 1989.
7. Ерасов Б.С. Социальная культурология. Ч.1,2. – М., 1994.
8. История философии и культура. – К., 1991.
9. Каган М.С. Философия культуры. – СПб., 1996.
10. Коган Л.Н. Теория культуры. – Екатеринбург, 1993.
11. Общество и культура: проблемы множественности культур. Ч.II. – М., 1988.
12. Общество и культура: философское осмысление культуры. Ч.1. – М., 1988.
13. Проблема человека в западной философии. Сб. – М., 1988.
14. Проблемы культурного исследования в философской теории и практике современного Запада. – М., 1989.
15. Философия культуры. Сб. – Самара, 1993.
16. Философия культуры. Становление и развитие. – СПб., 1998.

Допоміжна

1. Андреев Д.Л. Роза мира. Метафилософия истории. – М., 1991.
2. Арендт Х. Між минулим і майбутнім. – К., 2002.
3. Арнольдов Д.Л. Введение в культурологию. – М., 1994.
4. Артановский С.Н. Некоторые проблемы теории культуры. – Л., 1977.
5. Атфилд Р. Этика экологической ответственности // Глобальные проблемы и общечеловеческие символы. – М., 1990. – С. 188 – 202.
6. Бердяев Н.А. Смысл истории. – М., 1994. 23
7. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – М., 1989.
8. Бердяев Н.А. Человек и машина (Проблема социологии и метафизики техники) // Вопросы философии. – 1989. - №2. – С.143-163.
9. Боголюбова Е.В. Культура и общество. – М., 1978.
10. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. – К., 2004.

11. Булатов М.А. Диалектика и культура. – К., 1984.
12. Бытие человека в культуре (опыт онтологического подхода). – К., 1992.
13. Вальденфельс Б. Своя культура и чужая культура. Парадокс науки о “чужом” // Логос. – 1994. – №6.
14. Виндельбанд В. Философия в немецкой духовной жизни XX столетия. – М., 1993.
15. Витаньи И. Общество, культура, социология. – М., 1986.
16. Выжлевцев Г.П. Аксиология культуры. – СПб., 1996
17. Гейзінга Й. Homo ludens. – К., 1994.
18. Гердер И.Г. Идеи философии истории человечества. – М., 1977.
19. Губман Б.Л. Западная философия культуры XX века. – Тверь, 1997.
20. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. – М., 1985.
21. Гуревич П.С. Философская антропология. – М., 1997.
22. Гуревич П.С. Человек и его ценности // Человек и его ценности. – М., 1988.
23. Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философия // Культурология, XX век: Антология. – М., 1994.
24. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. – М., 1991.
25. Делез Ж., Гваттари Ф. Анти-Эдип: Капитализм и шизофрения. – Екатеринбург, 2007.
26. Зиммель Г. Избранное: В 2-х т. – Т.1. Философия культуры. – М., 1996.
27. История философии и культура. – К., 1991.
28. Йон Э. Проблемы культуры и культурная деятельность. – М., 1969.
29. Каган М.С. Морфология искусства. – Л.-М., 1972. 24
30. Кассирер Э. Опыт о человеке: Введение в философию человеческой культуры // Проблема человека в западной философии. – М., 1988.
31. Клоссовски П. Культура постмодерна. – М., 1997.
32. Кнабе Г.С. Материалы к лекциям по общей теории культуры и культуре античного Рима. – М., 1993.
33. Коган Л.Н. Теория культуры. – Екатеринбург, 1993.

34. Кризис современной цивилизации. Сб. обзоров. – М., 1992.
35. Кристева Ю. Самі собі чужі. – К., 2004.
36. Лютар Ж.-Ф. Ситуація постмодерну // Філософ. і соціол. думка. – 1995. – № 5–6.
37. Лотман Ю.М. Семиотика // Культурологія. ХХ век. Словарь. – СПб., 1997.
38. Мак-Люен М. Галактика Гуттенберга. Становлення людини друкованої книги. – К., 2001.
39. Мамфорд Л. Мир машины // Вестник МГУ. Социальнополитические исследования. – 1992. – №1.
40. Мамфорд Л. Техника и природа человека // Там же.
41. Маркузе Г. Одномерный человек: Исследования идеологии развитого индустриального общества. – М., 1994.
42. Марсель Г. Homo viator. – К., 1999.
43. Мень А. Культура и духовное возрождение. – М., 1992.
44. Мид И. Культура и мир детства. – М., 1988.
45. Ницше Ф. Антихрист. Проклятие христианству // Ницше Ф. Соч.: В 2т. – М., 1990. – Т.2.
46. Общество и культура: проблемы множественности культур. Ч.II. – М., 1988.
47. Общество и культура: философское осмысление культуры. Ч.І. – М., 1988.
48. Петров М.К. Язык, знак, культура. – М., 1991.
49. Печчеи А. Человеческие качества. – М., 1985.
50. Плахов В.Д. Традиция и общество. – М., 1982.
51. Попович М. Модерн і постмодерн: філософія і політика // Дух і Літера. – №9–10. – К., 2002.
52. Природа и дух: мир философских проблем. Человек в мире и мир человека. – СПб., 1995.
53. Проблема человека в западной философии. – М., 1988. 25
54. Проблемы философии культуры: опыт историкоматериалистического анализа. Сб. – М., 1984.
55. Риккерт Г. Естествоведение и культуроведение. – СПб., 1993.
56. Сноу Ч. Две культуры. Сб. – М., 1973.

57. Соловьев Э.Ю. Прошлое толкует нас: Очерки по истории и философии культуры. – М., 1991. 58. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992.
59. Столович Л. Красота. Добро. Истина. – М., 1994.
60. Тавризян Т.М. Техника, культура, человек. – М., 1989.
61. Тойнби А. Постижение истории. – М., 1991.
62. Традиция в истории культуры. – М., 1978.
63. Философия эпохи постмодерна. – Минск, 1996.
64. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М., 1994.
65. Фромм Э. Бегство от свободы. – М., 1994. 66. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. – М., 1994.
67. Фукуяма Ф. Конец истории? // Вопросы философии. – 1990. – №3.
68. Человек и культура: Индивидуальность в истории культуры. – М., 1990.
69. Человек и общество: Основы современной цивилизации. Хрестоматия. – М., 1992.
70. Человек и социокультурная среда. Сб. обзоров. – Вып. 1,2. – М., 1991, 1992.
71. Швейцер А. Культура и этика. – М., 1973. 72. Шпенглер О. Закат Европы. – М., 1993.
73. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. – СПб., 2004.
74. Элиаде М. Аспекты мифа. – М., 1994.
75. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1991.

Інформаційні ресурси

1. Бодрийяр Ж. Система вещей. [Электронний ресурс]. – Режим доступу: 26
http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Bod_SisV/in dex.php
2. Гирц К. Интерпретация культур. [Электронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/girc/index. php
3. Малиновский Б. Научная теория культуры. [Электронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.fedydiary.ru/html/112010/08112010-01a.html>

4. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Mark/index.php
5. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/gas_voss/index.php
6. Фромм Э. Бегство от свободы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Fromm/Veg.php
7. Ясперс К. Смысл и назначение истории. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gendocs.ru/docs/34/33229/conv_1/file1.pdf